

En gropkeramisk boplats i norra Møre

Fornlämning 228, Dampehammar 1:1, Ryssby socken,
Kalmar kommun, Småland

Arkeologisk förundersökning, 1988

Charlotte Andersson
Mats Blohmé
Magnus Petersson

Rapport oktober 2006
Kalmar läns museum

Nationella rapportprojektet 2006

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ	2
UNDERSÖKNINGSMETOD	2
UNDERSÖKNINGSRESULTAT	3
Keramiken	3
Övrigt fyndmaterial	4
TOLKNING OCH DISKUSSION	4
SAMMANFATTNING	5
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	6
DOKUMENTATIONSMATERIAL.....	7
Inmätningar	7
Ritningar.....	7
Fynd.....	7
REFERENSER	8
BILAGA 1 Översiktskarta	
BILAGA 2 Schaktplan	
BILAGA 3 Anläggningslista	
BILAGA 4 Fyndlista	

Omslagsbild: Flygfoto 1961. Undersök-
ningsområdet är den gräsklädda kullen i
bildens övre vänstra del.
KLM nr: L-967

INLEDNING

Under tiden 12-16/9 1988 utförde Kalmar läns museum en förundersökning på fastighet Dampehammar 1:1 med anledning av Ryssby församlings planer på att utvidga den intilliggande kyrkogården åt norr (bilaga 1).

I samband med Kalmar läns museums lösfyndsinventering 1986 besiktigades fastigheten och ett antal bearbetade flint- och bergartsstycken tillvaratogs. Fynden bedömdes härröra från en under mark dold stenåldersboplats (Raä 228, Ryssby sn). Dessa förhållanden låg till grund för länsstyrelsens beslut om förundersökning.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Det aktuella området på fastighet Dampehammar 1:1 ligger på en höjd i kuperad moränmark.

Det omkringliggande området av höjden ligger på ca 5-10 m.ö.h. och höjden visade sig vid inmätning av undersökningsområdet med totalstation ligga på 10-12 m.ö.h. Stenålderns boplatser påträffas vanligen lokaliserade intill den samtida strandlinjen. Man har vid undersökningar i områdena kring Oskarshamn kunnat se att strandlinjen vid senmesolitisk tid, tidigneolitisk tid och mellan- och senneolitisk tid kan relateras till nivåkurvorna 20, 15 respektive 10 m.ö.h. (Svedberg 1988:36). Den undersökta boplatsens läge på 10-12 m.ö.h. motsvarar således mellan- och senneolitisk tid. Detta förhållande stämmer väl överens med fynden av keramik från undersökningen 1988, vilket ska diskuteras närmare nedan.

Då strandlinjen låg omkring 10 m över den nuvarande var platsen för undersökningsområdet belägen på yttersta delen av en udde, vilken såväl åt norr som söder omgavs av vikar ca 1 km djupa (Westergren 1988)

Lösfyndsinventeringen 1986 kunde i Ryssby sn påvisa en koncentration av fyndplatser och boplatser på nivåerna 10-20 m.ö.h. I närområdet för den under 1988 undersökta boplatsen finns flera lokaler registrerade med fynd och topografiskt läge som talar för bosättning i området under större delen av stenåldern (bl.a. Raä 168, 169, 170, 171, 182, 187, 189, 190, 202, 220-226 och 236-239, Ryssby sn).

UNDERSÖKNINGSMETOD

Undersökningen inriktades på att söka nedgrävningar i moränen och inleddes med att 250 löpmeter schakt togs upp förhållandevis jämt spritt över höjden, schakt A-F (bilaga 2). Även ett 4x2 m stort schakt togs upp nedanför höjden åt NV, schakt G (bilaga 2).

Moränen visade sig vara blockrik, speciellt över 10 m.ö.h., och det var därför inte möjligt att med maskinen få en jämn botten på schakten. Ploglagret var på backens krön ganska tunt, ca 0,10-0,20 m tjockt, på sluttningarna något tjockare och på det lägsta partiet i väster omkring 0,5 m tjockt. Detta förhållande beror troligen på jordtransport i samband med plöjning och naturlig erosion.

Efter schaktningen, då inga anläggningar framkom, rensades delar av den avbanade ytan. Arbetet koncentrerades till de delar där maskinen p.g.a. jordfasta stenar lämnat kvar jordmassor, varvid sju anläggningar påträffades. Anläggningarna undersöktes genom profilgrävning och dokumenterades i skala 1:20.

Schakten i undersökningsområdet mättes in med totalstation enligt rikets koordinatnät av Stadsingenjörskontoret i Kalmar.

UNDERSÖKNINGSRESULTAT

Under ploglagret utgjordes materialet i undersökningsområdet av grusig-sandig morän.

I schakt B, D och G påträffades inga fynd, anläggningar eller kulturlager. I schakt C, E och F gjordes fynd av bearbetad flinta, kvarts och bergart på nivåerna 9-12 m.ö.h (bilaga 2 och 4). Merparten av dessa fynd ligger över 10 m.ö.h., två av fynden i schakt E (KLM nr 39 036:134-135) påträffades dock på 9 m.ö.h. Då dessa fynd utgjorde lösfynd påträffade i schaktet är det sannolikt att de förflyttats från sitt ursprungliga läge p.g.a. sentida plogning. I schakt E framkom även en härd, A2, på höjdens krön (12 m.ö.h) (bilaga 2 och 3). Fynden gjordes 0-0,20 m över moränen i ett lager som delvis var omrört p.g.a. sentida plogning. I schakt E och F kunde man även notera förändringar i bottenlagret, från ett stenigt material till ett mer sandigt vid 10-11 m.ö.h., vilket kan utgöra en strandzon (bilaga 2).

I schakt A som sträckte sig mot ÖNÖ och var ca 15x1,60 m stort (bilaga 2) bestod nivån närmast över moränen av orört kulturlager, 0-0,15 m tjockt. Kulturlagret kunde följas längs schaktets totala sträckning längs höjden, d.v.s. ned till 11,5 m.ö.h. I schaktet framkom 6 st anläggningar, A1 och A3-A7 belägna 11,5-12 m.ö.h.(bilaga 2). Här påträffades även den största andelen med fynd, som utgjordes av slaget stenmaterial och stora mängder med keramikskärvor. Ca 2 kg keramik tillvaratogs på en sammanlagd yta av 5 m².

Anläggningarna utgjorde svårtolkade nedgrävningar, varav A4 är ett sannolikt stolphål och A5-A7 möjliga stolphål. A1 och A3 har dock p.g.a. sin profilform, spetsig med en något utdragen sida respektive flackt skålformig tolkats som gropar (bilaga 3).

I A1, A3 och A6 tillvaratog man ett flertal keramikfragment och fynd av slaget stenmaterial (bilaga 4). I de övriga anläggningarna framkom dock inga fynd.

Keramiken

Den tillvaratagna keramiken har genom sin dekor och godstyp definierats som tillhörande gropkeramisk kultur, ca 3300-2350 f. Kr. (kal.). Fynden framkom dels i kulturlagret dels i vissa av anläggningarna. I stort sett all keramik framkom i schakt A, på höjdens östra sida (bilaga 2 och 4).

Dekormönstren domineras av gropar som varierar i lutning och storlek. Samtliga är pinnintryck. I vissa fall förekommer också gropar på kärlets insida. Den därefter vanligaste dekoren är vinklar, vilka framställts genom intryck av kam, mejsel och tvärsnodd. Övrig dekor utgörs av vertikala sicksackmönster, streck och nagelintryckta bågar. I några fall finns dekor på mynningsranden i form av streck.

En studie utifrån mynningsfragmenten (12 st.), visade tre variationer; rakt, inåtsvängt och utsvängt mynningsparti. Vissa käriformer inom den gropkeramiska kulturen var försedda med skuldra. I Ryssbymaterialet finns två sådana fragment. De sex stycken bottenfragmenten i materialet har en spetsbottnad form.

Majoriteten av magringsmedel utgörs av krossad bergart. Den har uppdelats i tre kornstorleksklasser. (Dessa klasser är fördelade p A: upp till 1 mm, B: över 1 mm upp till 2 och C: lika med eller större än 3 mm). Av dessa utgörs ca 65% av kornstorleksklass 2.

Övrig magring består av sand och i ett fall även av krossade ben. Sistnämnda är ett bottenfragment av så kallat porigt gods och är för fastlandet i södra delen av Kalmar län mycket ovanligt.

Tjockleken på godset varierar och några enhetliga mått går inte att skönja. Den är oregelbundet fördelad mellan 4 – 12 mm. En majoritet för tjocklekarna 7 och 9 mm kan iakttas.

Variationen i tjocklek, tillika magring, kan vara uttryck för kärlets olika funktioner. (Magringens art beror också till viss del av lerkvalitet). Man bör ej heller glömma de kronologiska aspekterna av variationer över tid..

Keramiken är i detta fall framställd genom remsbyggning, N-teknik. Detta innebär att man vid framställningen lägger platta ringar i spiral på varandra varefter de fixeras genom handstrykning på kärlets in- respektive utsida. En tämligen allmän keramikteknik under neolitikum.

Keramikmaterialet anses tillhöra vad som traditionellt kallas för den gropkeramiska kulturen. Dess karaktäristika grundas främst på dekor och käriformer.

Ett undantag från detta material utgörs av ett bukfragment, vars dekor skiljer sig från de övriga (KLM nr 39 036:17). Keramikfragmentet har ett för den äldre trattbägarkulturen vanligt dekorelement, fylld romb, vilket innebär att det möjligen tillhör denna kultur och är äldre än de övriga keramikfynden.

Övrigt fyndmaterial

Liksom keramiken återfanns huvuddelen av stenmaterialet i schakt A. Även i schakt E påträffades ett antal fynd av slaget stenmaterial bl.a. en flintskrapa (KLM 39 036:130) (bilaga 4).

Stenmaterialet i undersökningsområdet bestod främst av avslag från sydsandinavisk respektive Kristianstadflinta. Även enstaka avslag av kvartsit, kvarts och porfyr tillvaratogs. Fyndmaterialet uppvisade endast två benfynd (KLM nr 39 036:112 och 137), varav det sistnämnda troligen är sentida.

Endast ett föremål kunde identifieras i form av en flintskrapa (se ovan).

TOLKNING OCH DISKUSSION

Förundersökningen 1988 kunde genom bl.a. fynd av keramik påvisa att det på fastigheten finns lämningar från en gropkeramisk boplat. Söder om Kalmar har man tidigare påträffat gropkeramiska lokaler i Kölby (Ljungby sn) och Igelösa (Voxtorp sn). Även på Öland finns kända gropkeramiska boplatser i Ottenby (Ås sn) och Köpingsvik (Köping sn), varav den sistnämnda har undersökts vid flera tillfällen. I trakten kring Oskarshamn har flera platser varit föremål för undersökningar bl.a. Humlekärrshult och Lilla Mark vid Oskarshamn samt Vivastemåla (Västrum sn).

Boplatsen på fastighet Dampehammar 1:1, Ryssby sn, ligger 10-12 m.ö.h. Den yngsta bosättningsfasen på boplatsen Lilla Mark vid Oskarshamn motsvarar har daterats till omkring 2200-2000 f.Kr. (kal.), vilket motsvarar övergången mellan neolitikum-senneolitikum. Havsytan låg vid denna tid omkring 9-10 m över den nuvarande (Svedberg 1988:42), vilket indikerar att bosättningen sträcker sig som lägst till 9 m.ö.h. p.g.a. strandlinjens samtida läge. Om man utgår ifrån att de gropkeramiska boplatserna vanligen lokaliserats i anslutning till stranden skulle boplatsen i Ryssby anlagts då strandlinjen var som högst 10 m.ö.h., vilket antyder en datering till slutet av mellan-neolitikum, 2500-2000 f.Kr (kal).

I östra Mellansverige har man enstaka dateringar av den gropkeramiska kulturen som sträcker sig in i senneolitikum (Holm et al 1997:221), vilket skulle kunna förklara den antagna dateringen för fyndmaterialet på Ryssbyboplatsen.

Vid undersökningen iakttog man även att kulturlager finns bevarat i boplatsens östra del, som mest på hela det område som begränsas av schakt B-C och fastighetens östra gräns. Mer sannolikt är dock att kulturlagret täcker halva den ytan, ca 1000 m² kring schakt A, på höjdens östra sida där den största koncentrationen av lämningarna påträffades (bilaga 2).

I samma område på höjden var även samtliga påträffade anläggningar samt större delen av fyndmaterialet lokaliserade. Dessa förhållanden indikerar att boplatserna varit koncentrerade till den östra sidan av höjden, vilken en gång utgjort den yttersta delen av en udde.

Tre av anläggningarna, ett stolphål och två eventuella gropar, innehöll ett flertal keramikfragment och avslag. Gropar innehållande större mängder med fynd bl.a. keramikskärivor är relativt vanliga på gropkeramiska boplatser i Östra Mellansverige och tolkas ofta som avfallsdepositioner (t.ex. Olsson & Edenmo 1997:174). Stora deponeringar med keramik och föremål är en relativt vanlig förekomst spridd över stora områden, i synnerhet inom trattbägartraditionen. Flera forskare har påtalat möjligheten att detta utgör handlingar i ett mer komplext syfte än enbart deponering av avfall (bl.a. Tilley 1996:303,314 och Thomas 1991:60f). En tolkning av förekomsten av föremålsfynd i groparna är att anläggningarna i primärt syfte utgör stolphål eller någon annan form av nedgrävning och att fyllningen, vilken påförts sekundärt, består av befintligt material från boplatsslagret. Möjligheten finns dock att det primära syftet med anläggningarna har varit att just deponera föremål i enlighet med en neolitisk tradition, som för oss ännu är relativt okänd.

Vid en eventuell fortsatt undersökning på fastigheten Dampehammar 1:1 bör boplatsernas datering och utbredning fastställas. På flera boplatser daterade till mellan-neolitikum har man på senare tid uppmärksammat att samtliga eller åtminstone två av de mellan-neolitiska kulturerna (d.v.s. trattbägar-kulturen, gropkeramiska kulturen och stridsyxekulturen) finns representerade i keramikmaterialet. Detta förhållande föreligger möjligen även på boplatserna i Ryssby sn (se sid. 4) och har tidigare fastställts för ett flertal boplatser i Kalmar län vilka definierats som gropkeramiska bl.a. Vivastemåla (Västrum sn), Humlekärrshult vid Oskarshamn, Kölby (Ljungby sn), Igellösa (Voxtorp sn) och Köpingsvik (Köping sn).

Senare forskning har i samband med detta börjat ifrågasätta den tidigare uppdelningen av olika åtskilda och delvis samtida kulturer och istället diskuterat möjligheten att olikheter i keramikdekor m.m. representerar en utveckling inom samma befolkning till följd av sociala och ideologiska förändringar (Browall 1991 och Welinder 1987). Det är därför angeläget vid undersökningar av boplatser från denna tid att försöka utröna vilken relationen mellan dessa i tid närliggande kulturuttryck är vad gäller kronologi, materiell kultur samt ekonomiska förhållanden.

SAMMANFATTNING

I samband med förundersökningen på fastighet Dampehammar 1:1 den 12-16/9 1988 påträffades man lämningar från en gropkeramisk boplatser. Undersökningsområdet låg på en mindre höjd ca 10-12 m.ö.h.

Lämningarna utgjordes av keramik, avslag i flinta, kvartsit, porfyr och kvarts samt något enskilda benfragment, vilka påträffades främst på höjdens östra sida. Vid undersökningen framkom även sju stycken anläggningar samt rester av ett kulturlager, vilka liksom fynden var lokaliserade till höjdens östra sida.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 11.391-1797-88
Kalmar läns museums dnr: 1039/88
Landskap: Småland
Kommun: Kalmar
Socken: Ryssby
Fastighet: Dampehammar 1:1
Ek.karta: 4G 9g Ryssby
X koordinat: 6297500
Y koordinat: 1533400
Fältarbetstid: 12/9-16/9 1988
Personal: Mats Blohmé
Uppdragsgivare: Ryssby församling
c/o Kyrkogårdsnämnden
Ove Aronsson
PL 2735
380 30 Rockneby
Fyndnr.: KLM nummerserie 39 036:1-137

DOKUMENTATIONSMATERIAL

Inmätningar

Undersökningsområdet samt undersökningsschakten mättes in med totalstation enligt rikets koordinatnät av Stadsingenjörskontoret i Kalmar.

Samtliga inmätta värden förvaras på Kalmar läns museum.

Ritningar

Alla fältritningar förvaras på Kalmar läns museum. Undersökta anläggningar ritades i plan och profil i skala 1:20. En situationesplan i skala 1:400 upprättades över undersökningsområdet i enlighet med de inmätta värdena.

Fynd

Samtliga fynd förvaras på Kalmar läns museum under respektive KLM nummer. Fynden finns registrerade i databas.

REFERENSER

Browall, H. 1991. Om förhållandet mellan trattbägarkultur och gropkeramisk kultur. I: Red. Browall, H., Persson, P., Sjögren, K-G. *Västsvenska stenåldersstudier*. Göteborg.

Holm et al 1997. Kontinuitet och förändring i senneolitikum. I: (Red.) Larsson, M & Olsson, E.. 1997. *Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet, skrifter nr 23.

Olsson, E. & Edenmo, r. 1997. Gropkeramikerna – fanns de? Östra Mellansverige. I: (Red.) Larsson, M & Olsson, E.. 1997. *Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet, skrifter nr 23.

Svedberg, Å. 1988. Lilla Mark – en stenåldersboplats. I: Magnusson et al 1988. *Fornminnen i en kustbygd*. Oskarshamn.

Tilley, C. 1996. *The ethnography of the Neolithic*. Cambridge.

Thomas, J. 1991. *Rethinking the Neolithic*. Cambridge.

Welinder, S. 1987. Keramikstilar på Fågelbacken för 5.000 år sedan. *Västmanlands fornminnesförening och Västmanlands museum Årsskrift*. Västerås.

Westergren, E. 1988. Forntiden. Livet under stenåldern i Åby sn. *Boken om Åby*. Vimmerby.